

**TERMINOLOGIYA VA TERMINOSISTEMA TUSHUNCHALARINING
NISBATI VA TERMINLARNI O'RGANISHGA BO'LGAN ZAMONAVIY
YONDASHUVLAR**

Avilova KlaraXodjayarovna

Toshkent tibbiyot akademiyasi Katta o'qituvchisi

avilovaklara1960@gmail.com

Annotatsiya. Bu maqolada ingliz, rus, nemis tillariga boshqa xorijiy tillardan so'z o'zlashtirish muammosi, ularning tabiati, vazifalari, terminologiyaning va ayniqsa kardiologik terminologiyani to'ldirishning o'zlashtirilgan tilga ta'siri hamda uning turlari haqida batafsil to'xtalib o'tilgan.

Tayanch so'zlar: kardiologiya, kardiologik lug'at, kardiologik terminologiya, lingvistika, terminologik birliklar.

Абстрактный. В данной статье подробно рассматривается проблема усвоения слов из других иностранных языков в английском, русском, немецком языках, их характер, задачи, влияние терминологии и особенности добавления кардиологической терминологии к усваиваемому языку и ее виды.

Ключевые слова: кардиология, кардиологический словарь, кардиологическая терминология, языкознание, терминологические единицы.

Abstract. This article discusses in detail the problem of acquiring words from other foreign languages into English, Russian, German, their nature, tasks, the impact of terminology, especially the addition of cardiological terminology, to the acquired language and its types.

Key words: cardiology, cardiology dictionary, cardiology terminology, language, terminology edinitsy.

“Atamashunoslik“ va atamashunoslik tizimining asosiy tushunchalarini ko'rib chiqishda, birinchi navbatda, atamashunoslik va umumiy adabiy so'z birikmalarining o'zaro bog'liqligi haqida to'xtalish lozim. Ba'zi mualliflar terminologik birlikmalarining o'ziga xos xususiyatlari (kontekstdan mustaqillik, hissiy va ifodali fazilatlarining yo'qligi, aniqlik va boshqalar) atamashunoslikni adabiy tilning maxsus quyi tizimi sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi va "atama - noatama" ya'ni tilda qarshi taraf sifatida mavjudligini ta'kidlaydi. Shunga ko'ra, atamashunoslik umumiy adabiy leksikaga ziddir, va oddiy so'zlar farqli ravishda maxsus birliklar sifatida atamalar o'zlari, ma'lum bir soha bilimlarining terminologik maydonida joylashadi. [Kapanadze 1965: 86].

R.Y. Kobrin va B.N Golovin umumiy adabiy til tizimidagi atamashunoslikni ko'rib chiqishni taklif qilishadi, chunki ko'pincha bir xil leksik birliklar bir vaqtning

o'zida ham atamalar, ham umumiy ishlatiladigan so'zlar sifatida qullanilishi mumkin. Bundan tashqari, har ikkalasi ham bir xil darajada turli xil leksik-semantik o'zgarishlarga duch keladi, ya'ni bir xil so'z yasash modellarini ishlatish tendentsiyaga, haqiqatga, turli darajadagi intensivlikga, polisemiyaga, omonimiyaga va boshqalarga ega bo'ladi. [Golovin, Kobrin 1987].

Atamani boshqa til birliklaridan qattiq ajratish va atamalarni maxsus yopiq tizimlarga ajratish tendentsiyasi "atamashunoslik" va "atamashunoslik tizimi" tushunchalarining korrelyatsiyasiga ta'sir ko'rsatadi. Terminologiya deganda "ma'lum bir sohada muloqotni amalga oshirish uchun maxsus ilmiy va texnik tushunchalarni va shu sohada muloqotni amalga oshirish uchun xizmatchilar to'plami tushuniladi va terminologik tizim deganda esa ular o'rtasida qayd etilgan munosabatlar bilan ko'plab atamalarni tartibga solish", ya'ni kodifikatsiya qilingan va birlashtirilgan atamashunoslik tushuniladi [Kobrin 2003:38-39].

V.M.Leychik atamashunoslik va atamalar o'rtasidagi chegaralarni ajratishni qo'llab-quvvatlaydi. Uning so'zlariga ko'ra, atamalar majmui o'z-o'zidan yoki ongli ravishda tuzilishi mumkin. O'z-o'zidan tashkil etilgan atamalar to'plami atamashunoslik va ongli ravishda tashkil etilgan - atamashunoslik tizimi deb ataladi [Leychik 2006:107]. Atamashunoslik tizimining asosi - bu kontseptsiyalar tizimi yoki mantiqiy sxemaning ramziy shaklida ishlab chiqilgan va amalga oshirilganligidir. Ushbu sxemaning markazida yadro-asosiy tushuncha undan turlarni, belgilarni, funktsiyalarni, jarayonlarni va aralash ob'ektlarni ifodalovchi boshqa tushunchalar kelib chiqadi. Turli xil tushunchalar orasida umumiy, funktsional, atributiv va boshqa mantiqiy aloqalar mavjud. Biroq, bunday mantiqiy sxema hali terminologik tizim emas. To'laqonli terminologik tizim yaratish uchun mantiqiy sxemaga bu tushunchalarni yetarli ifodalovchi terminlarni tanlash va har bir terminga bitta tushuncha mos keladigan terminologik tizimni qo'shish zarur. [Leychik 1979: 97-99].

Sun'iy yaratilgan model sifatida atamashunoslik tizimining asosiy belgilari - tizim elementlari o'rtasida tizimli va qat'iy mantiqiy o'rnatilgan munosabatlardir. Ushbu talablarga javob bermaydigan atamalar atama tizimidan chiqib ketadi. Shunday qilib, atamashunoslik tizimning tashqarisida (ya'ni, atamalar nuqtai nazaridan tashqarida) mavjud bo'lgan va haqiqiy ilmiy muloqotda muvaffaqiyatli faoliyat yuritadigan juda ko'p atamalar mavjud bo'lib, lekin ular lingvistik tahlil bilan qamrab olinmaydi.

Dastlab, inson faoliyatining ushbu sohasining kontseptual apparatini modellashtirish kerak va shundan keyingina atamashunoslik tizimlarni modellashtirishga o'tish kerak degan fikr boshqa olimlar tomonidan ham aytilgan. A.C.Gerd buni ta'kidladi. Birinchidan, mantiqiy-kontseptual asosda ushbu fan uchun to'liq bilim tizimi qurilishi kerak va keyinchalik mazmun jihatidan qaysi birliklar tizim birliklariga mazmunan mos kelishi haqida savol qo'yish maqsadga muvofiqdir [Gerd

1981: 12]. Biroq, mantiqiy ko'rinishda bunday ideal ko'rinishlar aslida juda kam uchraydi.

"Terminologiya" va "terminosistema" tushunchalarini ajratish uchun yana boshqa e'tiroz mavjud. Atamalar to'plamini tartibli va tartibsiz to'siqlarga ajratish printsiptal jihatdan mantiqsizdir, chunki o'zaro mantiqiy yoki semantik bog'liq bo'lmagan terminlar mavjud emas. Barcha atamalar u yoki bu darajada o'zlarining fan sohalari doirasida tashkil etilgan. Tashkillashtirish darajasi ma'lum bir sohaning rivojlanish darajasiga bevosita bog'liq, ammo oxirgi izoh umumiy tamoyilni bekor qilmaydi chunki atamashunoslik ta'rif bo'yicha tizimlidir. Agar shunday bo'lsa, "atamashunoslik" va "atamashunoslik tizimi" tushunchalari sinonim sifatida xizmat qilishi mumkin [Golovin, Kobrin 1987]. Ular bizning tadqiqotimizda xuddi shunday qullaniladi.

Atamashunoslik ikki sohada o'zini namoyon qiladi:

- kontekstda mavjud terminologik birliklar va tizim doirasida atamalarning o'zaro bog'liqligi mavjud bo'lgan faoliyat sohasida (maxsus adabiyotlar, monografiyalar, qonun hujjatlari matnlari va boshqalar);

- atamalar yopiq tizim sharoitida va ular bir-biridan ajratilgan joylarda (maxsus ikki tilli va tushunarli lug'atlar, ensiklopediyalar, tezauruslar) aniqlangan hududda.

Atamashunoslikni lingvistik tahlil qilishda nafaqat maxsus lug'atlardan, balki maxsus matnlardan ham foydalanish zarur. V.V.Vinogradov shunday dedi: "atamani yaratish va aniqlashda ikki tomon, ikkita nuqtai nazar mavjud: strukturaviy-lingvistik va kontseptual, semantik, ma'lum bir ilm-fan, muayyan ishlab chiqarish, hunarmandchilik tushunchalari tizimining rivojlanishi bilan asoslangan. Bu ikki tomon bir-biriga madaniy va tarixiy an'analar bilan bog'liq" [Tatarinov 1996: 264-265]. Terminologik tizimning kontseptual tomoni ushbu sohadagi atamalar orasidagi munosabatlarni aks ettiradi.

Turli tillarda terminologiyani qiyosiy o'rganish bilan ushbu darajaga e'tibor berish ayniqsa muhimdir. Terminologik lug'atlarda ko'pincha e'tibor faqat til darajasiga qaratiladi, bu esa tarjimada xatolariga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ахманова О.С. Терминология лингвистическая. Лингвистический энциклопедический словарь.-Москва: Советская энциклопедия, 1990. – 509 с.
2. Большой энциклопедический словарь. //Автор гл.ред. Л.М.Прохоров – Москва: Наука, 1998. – 508 с.
3. Гринев-Гриневиц С.В. Основы лексикографического описания терминосистем. – Москва: МГПУ, 1990. – 43 с.
4. Гринев-Гриневиц С.В. Введение в терминоведение. – Москва: Московский лицей, 1993 – 309 с.
5. Граудина Л.К. Культура русской речи: Учебник для вузов.-Издательство ООО»Научно-издательский центр ИНФРА-М»-2009 -560с.
6. Khakimov, M. K., & Ugli Melikuziev, A. L. (2022). The History of Paralinguistic Researches. *International Journal of Culture and Modernity*, 13, 90-95.
7. Ugli Melikuziev, A. L. (2022). HISTORICAL AND MODERN CLASSIFICATION OF PARALINGUISTICS. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 3(10), 126-128.